

## Despre măștile populare românești. Măștile ceremoniale din Maramureș

*Maria Bilțiu*  
*Baia Mare*

Viața omului a fost, dintotdeauna, chinuită, plină de lipsuri, de mari greutăți care îi produceau multe neliniști și spaime, iar împotriva acestor temeri proiectate la proporții fabuloase pe plan psihic și spiritual, omul a căutat să lupte cu mijloace materiale și spirituale, pe care le socotea avantajoase pentru el, cum ar fi: camuflarea, deghizarea, travestirea. Deghizarea i-a fost mai la îndemână.

În acțiunea de deghizare, de a se ascunde după un obiect, omul a inventat un instrument magic cu totul special și complex în structura lui morfologica – masca - cu care a colportat simbolurile concepției sale despre viață și lumea înconjurătoare. Trecerea de la forma abstractă a măștii la cea concretă, palpabilă a constituit un proces de creație care s-a desfășurat de-a lungul timpului.

În literatura științifică, măștile populare au făcut obiectul multor studii ale cercetătorilor preocupați de fenomenul cultural popular datorită conținutului lor mitologic și a structurii lor plastice.

În ordinea istorică, Dimitrie Cantemir este primul care consemnează prezența și importanța unor obiceiuri populare cu măști în Moldova, în lucrarea sa **Descriptio Moldaviae (Descrierea Moldovei)**, publicată în limba latină la începutul secolului al XVIII-lea, fiind cu totul revelatoare observațiile despre călușari cu costumație adecvată, un joc cu caracter magic de mare amploare, reprezentat prin satele și orașele moldovenesti, sărind și alergând întruna, plini de vioiciunea specifică ritmului alert al jocului.

În aceeași perioadă, în Țara Românească, secretarul florentin al lui Constantin Brâncoveanu, Antoniu Maria del Chiaro pomenește de obiceiuri asemănătoare în lucrarea lui **Storia delle moderne rivoluzioni della Valachia**, Venezia, 1718, în traducere românească **Revoluțiile Valahiei**, Iași, 1929. Povestind despre obiceiurile și moravurile valahilor, nu era încântat că în sărbătorile Crăciunului se dădeau „reprezentatii cu măști respingătoare de cloanță și unchiași.”

Italianul a mai făcut observații pertinente și despre obiceiuri de Paști la curtea domnească brâncovenească. De Paști, în fiecare joi, băieți îmbrăcați „cu pir și alte ierburi jucau paparudele, iar de Rusalii, călușarii umblau prin târguri numai mascați și săreau până picau frânți de oboseală”.

Impresii despre „dansul cu măști al călușarilor din Ardeal” și importanța măștilor populare în Transilvania sunt relatate de Ioseph Franz

Sulzer în a sa lucrare **Geschichte des Transalpinischen Daciens, das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens, ... (Istoria Daciei transalpine, adică a Valahiei, Moldovei și Basarabiei,...)**, editată la Viena, 1781, ca o încercare a unei istorii generale a Daciei, în care mai adaugă referințe pentru secolul al XVIII-lea despre obiceiurile populare cu măști din această provincie românească.

De la primele mențiuni scrise despre „cultura măștilor” la români, soarele s-a întors de milioane de ori la locul lui în zodia primăverii începutului și zilele au pierit în veșnicie, iar despre impactul ce l-a avut masca asupra naturii umane s-au scris multe studii, fiecare încercând să aducă ceva important în interpretarea fenomenului cultural, cel al magiei măștii populare.

Vechimea, varietatea, încărcătura simbolică, spectaculozitatea măștilor dovedesc perpetuarea unor obiceiuri străvechi pe aceste meleaguri, măștile fiind apreciate de cunoscători ca „dovezile istoriei nescrise a unor obiceiuri”, istoria măștilor populare românești începând cu creația măștilor primitive care au apărut și s-au perfecționat în activități materiale și spirituale caracteristice unor forme de civilizație și cultură din stadiul incipient.

Treptat, măștile din simple instrumente rituale de protecție magică folosite în procesul muncii: culesul în natură, cultivarea pământului, îmblânzirea și domesticirea animalelor, vânătoarea, pescuitul, se transformă în reprezentări mitice complexe în desfășurarea actului ceremonial din sărbătorile ciclice agrare și sărbătorile populare, devenind tot mai pronunțate piese de recuzită dramatică în manifestările de divertisment ale poporului.

Cultura tradițională românească cuprinde multe categorii de măști, acestea grupându-se după conținutul lor (antropomorfe, zoomorfe, fitomorfe), după formă (măștile-costum, reductive și extracorporale) și după funcția culturală, care se dezvoltă în diferite împrejurări (rituale, ceremoniale, de carnaval). Ele sunt descoperite pe tot cuprinsul țării, în unele zone fiind reprezentate într-o mai mare diversitate, elementele simbolice ale măștii contribuind la individualizarea, la personalizarea ei.

La sărbătorile-prag, la trecerea dintr-un anotimp în altul, se credea în popor că spiritele sunt foarte active. În aceste împrejurări, omul, cu ajutorul măștii, încerca să se apere, să se protejeze de duhurile malefice. Masca unui animal, îmbrăcată de un om, îi poate transfera personajului, pe cale magică, calitățile sau defectele animalului: putere, viclenie, bunătate...

La români sunt foarte răspândite măștile ceremoniale, ele fiind strâns legate de sărbătorile calendaristice religioase și laice din răstimpul unui an: Crăciun, Anul Nou, Bobotează, Lăsatul Secului, apoi de perioada de derulare a muncilor agro-pastorale: primăvara (1-15 martie), vara (15 iunie-15 august), toamna (15 octombrie-15 noiembrie).

Luând în considerare funcția culturală a măștilor, mai putem aminti că cele rituale care se referă la momentele importante din viața omului

(naștere, nuntă, înmormântare) au fost mult răspândite în vechime. Poporul român posedă un bogat repertoriu de jocuri funerare, având în componență transferul „manei” strămoșului decedat asupra celor rămași și pregătirea pentru lunga călătorie a „dalbului de pribeag”. În aceste nopți de priveghere, forțele vieții se opuneau puterii morții. Urme de consacrare a unor rituri funebre există în zona arhaică a Vrancei. La priveghi, mai mulți bărbați cu măști funebre se rotesc în jurul unei vetre cu foc arzând, focul sacru îndeplinind un ritual pentru ușurarea sufletului defunctului. Acest ritual se practica în incinta gospodăriei unde se afla mortul. Este un obicei funerar care nu se mai performează astăzi, dar bătrânii confirmă că a existat mai demult.

Între măștile populare românești, măștile maramureșene se evidențiază prin aspectul grotesc, producând o stare de confort emoțional deconectant pe care îl simte cel care privește spectacolul. Omul cheamă puterile benefice ale spiritului păzitor simbolizat de mască, acesta jucând un rol foarte important în tradiție, având atribute de protecție și de aducător de noroc.

Jocurile cu măști reprezintă un compartiment important al creației populare care evidențiază spectacolul tradițional al sărbătorilor din ciclul celor douăsprezece zile: Crăciunul, Anul Nou, Boboteaza („zi la anul”, „festum incipium”) și nu numai. Este firesc să menționăm că, în timpul desfășurării reprezentațiilor, personajul care joacă masca are o contribuție esențială în reușită. Pe lângă talentul personajelor, valoarea artistică este completată de bogăția recuzitei specifice adecvate.

Fiecare obicei se individualizează prin numele măștilor, prin elemente auxiliare care completează masca, prin numărul lor, fie că reprezentațiile folclorice sunt pe temă religioasă – Trei crai de la Răsărit, Bradul credincios, Pomul lui Adam, Viflaimul, Zânele vestitoare ale Crăciunului -, fie că sunt pe temă istorică – Constantin, Banda lui Pinte, Banda lui Bujor -, sau jocuri cu măști animaliere –Jocul Ursului, Jocul Caprei, etc. Sunt obiceiuri care se performează în ajunul Crăciunului și în prima zi a acestei sărbători, altele de Anul Nou și altele de Bobotează.

Unele obiceiuri sunt performate de copii (băieți și fete), cum ar fi: Steaua, Trei Crai de la Răsărit, Zânele vestitoare ale Crăciunului. Costumele și recuzita exprimă bucuria omului în fața unui eveniment religios deosebit: nașterea Mântuitorului Isus. Băieți, cu vârste între șapte și doisprezece ani, îmbrăcați în alb, cu cămăși bărbățești peste cioareci și poale femeiești sau cu costume în culorile roșu, galben, verde, albastru și negru, după rolul avut, purtând o stea în cinci colțuri, ornamentată în staniol și pe cap având comănace cu cruce peste ele, vestesc Nașterea Pruncului divin. La fel se întâmplă și cu cele trei zâne (obicei performat la Săcel și Borșa), cu coronițe pe cap, cu rochii albe, cu toiege înștruate cu verdeață și cu fire roșii vin să-l întâmpine pe Isus, aducându-i daruri. Majoritatea obiceiurilor cuprind actanți de vârste diferite, mai mult tineri.

În cadrul acestor spectacole, un loc important îl ocupă două măști: Moșul și Baba, personajele aparținând substratului mitico-magic al obiceiului, Moșul fiind considerat strămoșul cel mai îndepărtat și întemeietorul neamului, Baba conducându-ne la vechi rituri de invocare a spiritelor strămoșilor, mijlocind legăturile celor vii cu natura, cu stihiiile cosmice, de aceea se regăsesc sub forma mascașilor din alaiuri, în timpul sărbătorilor.

În Maramureș mai există o categorie de măști extracorporale, de moși și de babe, de „domni” și de „doamne” („metehăii”) care se puneau, în ajun de Anul Nou sau de Bobotează, la fetele bătrâne și la flăcăii tomnatici și care au îndeplinit cândva funcții magice de stimulare a căsătoriei. Acum au mai mult o latură spectaculară, satirică, umoristică, textele care însoțesc aceste păpuși fiind gustate de mulțimea adunată la fața locului.

Atmosfera de veselie, de destindere este întreținută la cote înalte de multe alte personaje. Vom întâlni ȣigani, vrăjitori, soldați, păstori, multe măști de diavol personalizate: Dregătorul cel mare, Lucifer, Ispravnicul Dracilor, Înșelătorul, Sarsailă (cel mai mic, „Prăslea” Drăcimii). Măștile lor sunt „măști-costum” (cojoace întoarse pe dos, gube mițoase și cușmele la fel) sau „măști reductive” (cu zdrențele curgând pe ei, încărcăți de clopote grele și multe „droange”, care fac zgomot mare atunci când le scutură, cu fețele înnegrite cu funingine), apoi au băte, măciuci, corn, bici. Așteptau cu mare nerăbdare să vină Anul Nou să să facă „motroască” sau „moșcoră”, adică mască.

O mască aparte, prin toate detaliile ei, este Doamna Moarte, îmbrăcată în negru, purtând seceră în mână; o mască realizată dintr-un coif înalt, tot de culoare neagră, cu un avertisment dur la adresa mulțimii prezente la spectacol: „Toți veți fi ai mei!” Textul semnifică inevitabilitatea morții comună tuturor.

Din alaiul măștilor care participă în reprezentațiile dedicate sărbătorilor creștine nu lipsesc Iosif, Maria Maica Sfântă, Irod, Preotul, Soldatul, Evreul, Craii, ele completând secvențele folclorice din cadrul evenimentului petrecut la Bethlehem „la curțale lu’ Crăciun”.

Obiceiurile și datinile strămoșești, cu măștile populare –parte integrantă a acestora, legate de sărbătorile de peste an, de ciclul celor douăsprezece zile în special, se înscriu în categoria celor mai așteptate și pline de frumuseți și sensuri profund umane. „Societatea măștilor rămâne cartea înțelepciunii popoarelor”, cum se exprima criticul de artă francez Pierre Francastel într-o lucrare a sa, **Realitate figurativă**.

## Bibliografie selectivă

1. **Bilțiu Pamfil, Bilțiu Maria** - *Calendarul popular*, volumul II, Obiceiurile toamnei și iernii, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2010.
2. **Bilțiu Pamfil, Bilțiu Maria, David Victoria** - *Colinde și obiceiuri de Crăciun, Anul Nou și Bobotează*, Baia Mare, Editura Eurotip, 2007.
3. **Dăncuș, Mihai** - *Măști și jocuri cu măști din Maramureș*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 2008.
4. **Evseev, Ivan** - *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Timișoara, Editura Amarcord, 1998.
5. **Pavel, Emilia** - *Studii de etnologie românească*, Iași, Princeps Edit, 2006.
6. **Vulcănescu, Romulus** - *Măștile populare*, București, Editura Științifică, 1970.